

Förord

SVEN-ÅKE SELANDER

Varför en årsbok om Laurentius Petri?

Kanske har det att göra med att vi just nu lever i en tid då många olika inslag i det svenska kyrkolivet befinner sig under omvärdering. Svenska kyrkan har fått en ny kyrkoordning, som håller på att få genomslagskraft, man diskuterar gudstjänstlivets utformning och det liturgiska språkets roll, frågan om vilken roll psalm och sång skall ha i en modern kyrka står under debatt. Problemet om vad en församling är och om församlingens utformning och innehåll utifrån nya förutsättningar har fått förnyad aktualitet efter reformerna 2000. För inte länge sedan skapades Borgådokumentet, som har som en av sina förutsättningar den karaktär av 'brobygge' som Svenska kyrkan fick under 1500-talet.

Samtidigt lever vi i en tid då den vetenskapliga forskningen utifrån olika forskningsperspektiv kommit att ge en ny eller i varje fall mer nyanserad bild av vad som egentligen skedde under 1500-talet och vilka de faktorer var som ledde fram till det politiska och kyrkopolitiska skeendet. Inte minst har detta skapat en tydligare bild av det medeltida arv som den svenska kyrkoreformationen hade sin utgångspunkt i.

Laurentius Petri är den reformatoriskt historiske person som verkade längst under det turbulenta 1500-talet. Han påverkade det mesta av det som skedde genom att föra en diplomatiskt skicklig kyrkopolitik med utgångspunkt i en egen genomtänkt syn på det reformatoriska skeendet. Han kom att påverka den kyrkorättsliga utvecklingen, synen på gudstjänst och böneliv och behovet av att tolka församlingens roll och funktion i ett reformatoriskt perspektiv, dvs. beröra i princip samtliga kyrkans olika angelägenheter och verksamhetsformer, teologiskt, pastoralt och organisatoriskt.

Att beskriva en sådan personlighet i några få nyckelord kan vara svårt. Det tycks ändå som att begreppen

- tradition
- intention
- funktion

kan fånga några intressanta infallsvinklar på vad Laurentius Petri stod för och vilken genomslagskraft hans verk fick.

Den svenska reformationen har gärna framställts som något nytt, dramatiskt, genomgripande och som ett tydligt brott med medeltida tradition. Den Laurentius Petri som möter i nutida forskning och också i de här publicerade uppsatserna är en Laurentius Petri som var mån om att så långt möjligt anknyta till den kristna kyrkans *tradition* och inte förändra annat än vad som med nödvändighet måste förändras utifrån perspektivet att det inte överensstämmer med den heliga Skrift. Laurentius Petri kom därför att behålla mycket av sådant som andra reformatoriska kyrkor förkastade. Det var inte i första hand av taktiska och diplomatiska skäl som Laurentius Petri drev denna linje – han var inspirerad av en tolkning av det reformatoriska uppdraget som hellre behöll än förkastade. Laurentius Petri höll alltså inte fast vid traditionen för traditionens egen skull utan för att han tolkade intentionen med reformationen så.

Intentionen var att skapa en reformatorisk kyrka som så långt möjligt kunde behålla sin egenart, förankrad i den heliga Skrift och tydlig i sin tolkning av det kristna evangeliet. Tydligheten fick inte skymmas av sådant som tog bort uppmärksamheten från det centrala i kyrkans budskap, men man behövde inte nödvändigtvis kasta bort sådant som medverkade till att uppleva den kristna tron på ett både upphöjt och fördjupande sätt därför att det hade en medeltida och romersk-katolsk tradition. I detta spelade kyrkans gudstjänstliv en viktig roll. Den gregorianska sången medverkade till en sådan fördjupande upplevelse, nattvardsliturgin behövde inte berövas alla sina upplevelsemoment, om bara Kristi verk för människorna framgick tydligt, mycket av gudstjänstrummens skönhet och bildmässighet kunde få vara kvar, om det bara inte störde koncentrationen på det väsentliga. Biskopsämbetet spelade en viktig roll för att upprätthålla kyrkans evangelisatoriska gudstjänstuppslag. Genom ett kontinuerligt författarskap och översättningsarbete under hela sin långa ärkebiskopstid sökte Laurentius Petri konkretisera sina intentioner på kyrkans olika områden.

Förändringar i gudstjänstlivet behöver tid att växa fram, men måste hjälpas och understödjas, teoretiskt och praktiskt. Laurentius Petri förefaller ha haft en *funktionell* syn på hur reformeringen av gudstjänstlivet skulle kunna genomföras. Missbruk måste bort, men bruk behållas. Därför värnade han gärna om den latinska sången, även om han inte gav avkall på principen att de som deltog i gudstjänsten måste möta inslag på sitt eget språk. Han införde gärna alternativa inslag i sina rekommendationer om gudstjänst och tidegård utifrån vad som var uppnåeligt för en församling. Han insåg att gudstjänstledtagarna, inte minst på landet, måste ha tid på sig, samtidigt som han kunde konstatera att mängden kyrkovisor växte under 1500-talet och beredskapen att sjunga aktivt i gudstjänsten ökade. I sin Kyrkoordning från 1571 skriver han att man »före predikan [kan] sjunga någon Bönepsalm eller Lovsång, så som det nu nästan överallt har kommit i bruk».

I denna årsbok beskrivs det lutherska reformationsverket i ett brett perspektiv. Liksom Laurentius Petri fick verka under en lång tid, så krävde också de reformatoriska förändringarna lång tid för att bli genomförda. Den medeltida bakgrunden är viktig att lyfta fram för att få rätt perspektiv på vad som faktiskt bevarades liksom medvetenheten om att reformationsverket behövde lång tid för att genomföras kräver att man behöver följa processen in över 1600-talet för att tolka skeendet på ett riktigt sätt. Strävan har därför varit att inte fokusera så mycket på Laurentius som person, detta är i många avseenden redan beskrivet, utan ambitionen är att försöka beskriva på ett mera övergripande sätt det skeende i vilket Laurentius Petri var en central gestalt och spelade en viktig roll.

Ragnar Holte beskriver inledningsvis den roll som bröderna Petri och Gustav Vasa spelade för gudstjänstreformen. Han påpekar »det paradoxala i att utan kung Gustav (och utan Stockholms blodbads decimering av det katolska biskopskollegiet) skulle Olavus Petri och Laurentius Petri förmodligen aldrig fått möjlighet att verka för reformationen i Sverige, men med kungen hölls de ständigt innanför de av honom satta gränserna och bestraffades när de sökte gå egna vägar».

Birgit Stolt ger en utförlig bild av Luthers, Melanchtons och Laurentius syn på predikan. För Luther framstod funktioner som intellectus, affectus och moveatur som centrala. För Melanchton var själva lärandet det väsent-

liga, människans moraliska och etiska fostran. Även för Laurentius Petri var undervisningen som funktion central. Ceremonierna är de som tjänar affectus.

Ragnar Holte beskriver och analyserar Laurentius Petris roll och syn på gudstjänstsången och vad man kan veta om hur denna utvecklades under 1500- och in på 1600-talet. Central i uppsatsen är frågan om i vilken omfattning församlingen faktiskt sjöng psalmer i gudstjänsten. Författaren konstaterar att psalmrepertoaren växte under hela tiden och omfattade i 1594 års psalmbok 149 psalmer. Han menar att även om högmässan i städerna under en mycket lång övergångstid förblir blandspråklig är det helt klart psalmböckernas sånger som på sikt fyller platserna för högmässans gamla propriésånger, samtidigt som de gregorianska ordinariesångerna också står sig.

Folke Bohlin riktar uppmärksamheten mot Västerås stift och argumenterar för att tidig mässång på svenska inte bara förekom i Stockholm på 1530-talet utan också i Västerås stift under biskop Henrik (Henricus Johannis), en av Gustav Vasas gunstlingar.

Sven-Erik Brodd fokuserar på ett mindre uppmärksammat inslag: det italienska, som gjorde sig påmint i synen på kungens roll, i relationerna till kurian i Rom, i det filosofiska tänkandet, i teologin och i kulturen i mera allmän mening.

Christer Pahlmblad anlägger ett funktionellt perspektiv på studiet av den reformatoriska liturgiska utvecklingen. Om tidigare forskning ansett det som självklart att man kunnat följa den liturgiska utvecklingen genom att studera de tryckta liturgiska texterna så hävdar författaren att dessa texter måste tolkas i relation till praxis. Denna utgångspunkt leder fram till viktiga omvärderingar av synen på hur liturgin fungerade under 1500-talet och början av 1600-talet, både när det gäller rötterna bakåt till medeltida liturgi och när det gäller synen på genomförandet av de liturgiska reformerna. Hans slutsatser blir därför i långa stycken andra än tidigare forsknings.

Ragnar Holte sammanfattar under rubriken: »tradition och förnyelse – arvet från Laurentius Petri» och gör en utblick mot nutiden.

Sång och rit ingår en funktionell förening, där tradition och intention kan samverka. Så har det oftast varit i den kristna fromhetstraditionens historia. Laurentius Petris uppgift var att med fast men varsam hand leda denna

tradition in i den svenska reformatoriska kyrkan. Att försöka tydliggöra detta är syftet med denna årsbok 2004.

I den traditionella recensionsavdelningen finner man litteratur som ytterligare belyser frågor om gudstjänst- och andaktsliv, historiskt och aktuellt.

Årsboken som numera som bekant ges ut i Laurentius Petri Sällskapets egen regi, med stöd av Vetenskapsrådet, har blivit en framgång. Vi tackar för den uppmuntran vi fått!

Sven-Åke Selander